

UŞAK VALİLİĞİ

II. UŞAK SEMPOZYUMU

13-15 Ekim 2011
UŞAK

CİLT I

Editörler

Doç. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Arş. Gör. Yusuf İNEL

Uşak Tanıtım Yılı Kapsamında

UŞAK VALİLİĞİ UŞAK İLİ KALKINMA VAKFI TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR.

II. UŞAK SEMPOZYUMU
(UŞAK / 13-15 EKİM 2011)

Editörler

Doç. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Arş. Gör. Yusuf İNEL

ISBN 978-605-359-554-0 (CİLT I)
978-605-359-555-7 (CİLT II)

©Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, yazarların önceden izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazışma Adresleri

Doç. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Uşak Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü / UŞAK

(0276) 221 21 34

muratontug@hotmail.com

Arş. Gör. Yusuf İNEL

Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler
Öğretmenliği ABD / UŞAK

(0276) 221 21 30

yusuf.inel@usak.edu.tr

İsmetpaşa Cad. Hoca Tahir Efendi Sk. 3/A UŞAK
Tel: 0(276) 224 44 64
Uşak, Mart 2012

XVII. ASIR UŞAKLI MUTASAVVIF HALVETİ ŞAİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nurcan Şen

Özet

XVII. Asırda Ümmî Sinan tarafından yetiştirilen beş önemli şair vardır. Bunlar aynı zamanda o dönemde Anadolu'nun her tarafından tanınan önemli mutasavvıflardır. Bu şairler mevcut dönemlerinde "beş er" diye tanınır. Bu beş şair Malatyalı Niyâzî-i Mısırî, Kütahyalı Gülaboğlu Mehmed Askerî, Kütahyalı Müftî Derviş, Uşaklı Şeyhî Musluhiddin Mustafa, Uşaklı Ahmed Matlaî'dir. Bu şairlerden Uşaklı Musluhiddin Mustafa'nın hayatı hakkında elimizde yeterli bilgi yoktur ama şairin mürettep bir divanı bulunmaktadır. Bu divandan anlaşıldığına göre Uşak'ta doğan Musluhiddin Mustafa, Elmalı'da Ümmî Sinan'dan tasavvufî eğitim aldıktan sonra memleketi Uşak'a dönmüştür. Uşak'ta hem tasavvufî düşüncelerini yaymış hem de Şeyhî mahlasıyla Yunus Emre tarzında tasavvufî şiirler yazmıştır. XVII. Asırda 'beş er' diye bilinen şairlerin içinde yer alan bir diğer şair Uşaklı Ahmet Matlaî de Musluhiddin Mustafa gibi Elmalı Ümmî Sinan tarafından yetiştirilir. Tasavvufî eğitimini tamamlayan Matlaî de daha sonra Uşak'a döner ve Matlaî mahlasıyla tasavvufî şiirler yazarak düşüncelerini bu şiirleriyle yayar. Matlaî'nin Niyâzî Mısırî ile arkadaşlığı vardır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Uşaklı Ahmed Matlaî, Uşaklı Musluhiddin Mustafa

Elmalı Ümmî Sinan (d:1567,ö.1657 Elmalı) XVII. Yüzyılın en önemli şüfîleri arasında yer almaktadır. Sinan Ümmî ya da Ümmî Sinan mahlasları ile Yunus Emre tarzında ilâhîler kaleme almıştır. Sinan Ümmî, Dîvan'ı, Kutbü'l-Maânî isimli mensur devriyesi ve yetiştirmiş olduğu öğrencileriyle tasavvuf ve Türk edebiyatı tarihinde yerini almış döneminin en dikkat çekici mutasavvıflarından birisidir. Bu özellikleri ile Ümmî Sinan'ın şöhreti saraya kadar ulaşmıştır. Yazdığı şiirler bugün de zevkle okunan mutasavvıfın etkisi ve şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır.

XVII. yüzyılda Sinan Ümmî "beş er" ismiyle anılan ve şöhretleri günümüze kadar ulaşan beş şüfî şâir yetiştirmiştir. Bu beş şüfî Malatyalı Niyâzî-i Mısırî, Kütahyalı Gülaboğlu Mehmed Askerî, Kütahyalı Müftî Derviş, Uşaklı Şeyhî Musluhiddin Mustafa, Uşaklı Ahmed Matlaî'dir. Ümmî Sinan'ın bu beş öğrencisi birlikte halvet terbiyesinden geçmiş, sülûk çıkarmış ve değişik bölgelere irşâd vazifesi ile gönderilmişlerdir.

Biz beş er idik çıkdık bir demde yola girdik

Kırk yılda pîre erdik bu sohbeta erince

Niyâzî-i Mısırî (Tatçı-Kara, 2007: IX)

Bu “beş er” den ilki Kütahyalı Gülâboğlu Askerî’dir. Askerî’nin hayatı ile ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Lakabı Gülâboğlu’dur. Kütahya’nın Zemha (Zemme, Çayırbaşı) köyünde dünyaya gelmiştir. Ümmî Sinan’ın Halvetî dervişlerindedir. Kütahya ve İstanbul’da bulunduğu bilinmektedir. 1655 yılında Afyon’da Hisarardı Medresesi’nde müderris olmuş, 1693’teki vefat tarihine kadar burada görevini devam ettirmiştir. Afyon’daki Çavuşlar sultan Mezarlığına defnedilmiştir. Divanında bulunan şiirlerinin üçte birini aruz vezni, diğerleri hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. 250 beyitten oluşan Câmîü’l-Esrâr isimli bir mesnevisi, 22 beyitlik Beyânî Esrârî’l-Ârifin isimli bir risalesi ve bir divanı bulunmaktadır. Divanı Saadettin Aygen tarafından yayına hazırlanmıştır. (Haz. M. Sadettin Aygen, Şair ve Mutasavvıf Gülâboğlu Muhammed Askerî, Afyon 1979)

“Beş er”den ikincisi Çavdaroğlu Müftî Derviş (Şeyh Ahmed Efendi) tir. Çavdaroğlu Müftî Derviş XVII. Asrın mutasavvıf şairlerinden olan Gaybî Sun’ullah’ın babası, Niyâzî-i Mısırî’nin tarîk arkadaşıdır. Ümmî Sinan tarafından yetiştirildikten sonra memleketi Kütahya’ya gönderilir. Orada ömrünün sonuna kadar insanların eğitimiyle uğraşır. Merkez Efendi’nin öğrencilerinden Çavdaroğlu Ahmed Efendi’nin torunu ve Şeyh Mehmed Efendi’nin oğlu olan Şeyh Ahmed Efendi on sekiz sene Kütahya müftülüğünde bulunarak tasavvuf yoluna hizmet etmiştir. Müftî Derviş’in hem aruz hem hece vezniyle yazmış olduğu 172 şiirden oluşan bir Divan’ı bulunmaktadır. (Tatçı, Kurnaz; Çavdaroğlu Müftî Derviş, Ankara 1999) Şiirlerinde Müftî, Müftî Derviş, Çavdaroğlu, Çavdaroğlu Ahmed mahlaslarını kullanmıştır. Türbesi Kütahya Kabristanındadır.

Niyâzî-i Mısırî “beş er” den üçüncüsüdür ve Ümmî Sinan’ın en şöhretli halifesidir. (1618-1694) Niyâzî-i Mısırî 1647 senesinde intisap ettiği Ümmî Sinan’dan seyr ü sülûk çıkararak 1656 senesinde hilâfet almıştır. Ümmî Sinan’dan sonra, manevî makamı o temsil etmiş, fikir ve telkinleriyle, yazmış olduğu otuzdan fazla tasavvufî eseriyle, insanlar üzerinde büyük tesirler bırakmıştır. Niyâzî-i Mısırî’nin üzerinde duracağımız Matlaî de dâhil olmak üzere Sinan Ümmî’nin yetiştirdiği Gülâboğlu, Şeyhî, Çavdaroğlu Müftî Derviş -ve sair sûfî şairler üzerinde büyük etkisi olduğu çok açıktır. Bu zatların dîvanlarındaki şiirlerin üslûbu Sinan Ümmî, üstadı Eroğlu ve Onun da üstadı Vâhib Ümmî’nin şiirleriyle karşılaştırıldığında benzerlikler hemen dikkati çekecektir. Tabiatıyla bütün bu tesirlerin üzerinde Bizim Yunus ile Âşık Yunus’un tesirini de unutmamak gerekir.

Ümmî Sinan’ın yetiştirdiği “beş er” in dördüncüsü Uşaklı Ahmed Matlaî’dir. Halvetî mutasavvıflarından Ahmed Matlaî hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. Uşaklı olan Matlaî’nin varlığından ve şiirlerinden ilk defa, Süleyman Fikri (Antalya Livası Tarihi, İstanbul 1340-1342, s.189), Abdullah Ekiz (Sinan Ümmî ve Ahfâdî, Ankara 1962, s.37) ve Mustafa Tatçı-Kerim Kaya (Divançe-i İlâhiyât, Ankara, 2007) söz etmiştir. Mutasavvıf şairin Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi’ndeki 43 numaralı Mecmûa’da elli bir tane ilâhîsi kaydedilmiştir. İlâhîlerin bulunduğu ilk sayfada müstensih tarafından şöyle bir başlık konulmuştur:

XVII. ASIR UŞAKLI MUTASAVVIF HALVETİ ŞAİRLERİ

“İlahiyât-ı eş-Şeyh Ahmed el-Uşşâkî el-me’zûn min Ümmî Sinan kuddise sırruhu” (bkz. Mecmua, s. 605).

Bu başlıktan şairin Uşaklı olduğunu, Halvetî büyüklerinden Elmalılı Ümmî Sinan tarafından yetiştirilip seyr ü sülûk çıkardığını ve hilafet aldığını öğreniyoruz. Bu Mecmûa’daki şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Efendi, Matlaî mahlasıyla yazdığı ilâhîlerini ihtimal, bir divânda toplamış olmalıdır. Manzumelerinden birinde üstadı Ümmî Sinan’dan bahsederken şunları söylemektedir

Der Matlaî ol hâce
Ol yücelerden yüce
Verdiği dersi gece
Bildim elhamdülillah

Matlaî, Niyâzî-i Mısırî’nin arkadaşı olduğuna göre yaşları birbirlerine yakın olmalıdır. Buna göre mutasavvîf şairin 1600 yılının başlarında doğduğu ve XVII. asrın ikinci yarısından sonra vefat ettiği söylenebilir. Söz konusu Mecmûa’da Elmalî’de yetişen mutasavvîf şairlerin vefatları ve mezarları konusunda da bilgiler verilmektedir. Fakat Matlaî’yle ilgili olarak -yukarıda verdiğimiz cümle dışında- her hangi bir bilgi yazılmamıştır. Matlaî, sülûkunu tamamladıktan sonra büyük bir ihtimalle memleketi olan Uşak’a geri dönmüş ve burada irşad ile meşgul olmuştur. (Tatcı, Kara 2007: XIV) Şairin şiir vadisindeki yeri ilk defa Mustafa Tatcı’nın gün yüzüne çıkardığı 51 şiirinden hareketle belirlenebilecektir.

Uşaklı Şeyh Ahmed Matlaî, Yunus Emre, Âşık Yunus, Vâhib Ümmî, Eroğlu, Eroğlu Yahşi, Sinan Ümmî ve Niyâzî-i Mısırî tesir ve üslûbunda yazdığı ilahileriyle XVII. yüzyılda isminden söz edilen önemli mutasavvîf şairlerimizden birisidir. Elmalî’de, şeyhi Sinan Ümmî de dâhil olmak üzere tamamı şiirle meşgul olan, halvet görmüş ve seyr ü sülûk çıkarmış bir arkadaş ve dost çevresinde yaşamıştır. Şairin ve şiirlerinin daha iyi anlaşılması için Vâhib Ümmî’den Niyâzî-i Mısırî’ye kadar gelen sûflerin iyi incelenmesi gerekmektedir. Matlaî, bu çevre ile birlikte daha iyi anlaşılacaktır.

Divânçede bulunan 51 manzumenin tamamı ilahî’dir. 12 tanesi aruzla diğerleri heceyle kaleme alınmıştır. Bu manzumelerden 8’i gazel, biri kıt’adır. Bunların dışındakiler dörtlülüklerden müteşekkil koşma ve murabba şeklindedir. Matlaî hece vezni ile kaleme aldığı şiirlerinde daha samimi, daha liriktir. Bu şiirler edebî açıdan diğerlerine göre daha başarılıdır. Şiirlerdeki tasavvufî incelik ve derinlik mahallî dil ile yapılan ince oyunlarla birleşince, ortaya kendiliğinden, güçlü bir söyleyiş çıkmaktadır. Bu ifadeler, sadedir fakat asla basit değildir. Zira bu şiirler tecrübeyle yaşanmış birer hakikatin ifadesidir. Bilindiği üzere bu tür ifadeler eskiler tarafından sehl-i mümteni olarak adlandırılmıştır. Bir cümleyle ifade etmek gerekirse Matlaî’nin şiirleri baştan sona sehl-i mümtenîdir. Şu ifadeler bu üslûba birer örnektir:

Cümle âlem Âdem özler
Âdem'den ol Hakk'ı gözler

Her kim nefsini bilmeye
Ölmezden evvel ölmeye
Elif kaddi dal olmaya
Devlet ona yüz göstermez

Sır iline yol veren
Taze taze gül veren
Bülbül gibi dil veren
Nefesidir kâmilin

Sen seni bil sende iste sende ara sende bul

(Ahmed Matlaî: 2007: XIV)

Nihayet elimizdeki bu şiirler, XVII. asrın Türkçesiyle Yunus Emre izinde yürüyen gönül ehli bir zatın, samimi ifadeleridir. Örneğin Matlaî

Cânâ cânânı dilersen yürü var canda ara
Sırr-ı Sübhânı dilersen yürü var sende ara

(Ahmed Matlaî 2007: 3)

mısraları Hakk'ı arayan birinin onu ancak kendisinde bulabileceğini dile getirir. Bu mısralarda cânân göstereninin gösterileni Hakk'tır. Dolayısıyla cânân ancak canda bulunur. Bu mısra bize Niyazi-i Mısri'nin "Ben taşrada arar iken o can içinde can imiş" mısraını hatırlattığı gibi yine Matlaî'nin

Zâhid cananı istersen
Sende gayriyi arama
Ko gayrı yârı istersen
Sende gayriyi arama

Dostu nice bilem dersen
Eğer sende görem dersen
Anı nerde bulam dersen
Sende gayriyi arama

(Ahmed Matlaî: 2007: 8)

mısralarında bulunmak istenilen Hakk'ın, kişinin kendinde aranması lazım geldiğine değinilir. Aslında öznenin-bireyin bir şeyi keşfetmek için kendi üzerine dönüşü ve bu sayede dönüşümü bir refleksiyon çabasıdır. Refleksiyon "genel olarak, dönüşürlük veya düşünümsellik diye karşılanabilen ve dilin, düşüncenin, zihnin veya bir disiplinin kendi üzerine dönme gücünü veya yeteneğini anlatan" bir felsefi terim olarak karşılır (Cevizci 2006: 1413). Pek tabii ki bu refleksiyon-bireyin kendi üzerine dönüşümü tek başına gerçekleşmez. Bunun için mutlaka biriyle diyaloga girm-

esi lazımdır. İşte Matlaî refleksiyonu gerçekleştirmek için diyaloga gireceği kişiyi seçmiştir.

On sekiz bin âlemi derman için devr eyleyen
Derdine derman dilersen kâmil insânda ara

(Ahmed Matlaî: 2007: 3)

Bu mısralarda bireyin kendini tanınması, zaaflarının, arzularının, istek ve istençlerinin farkına varması için diyaloga girdiği varlık kâmil insandır. Bu noktada ilk önce Heidegger, ardından Gadammer ve Ricoeur'a göre "bilinç kendisini işaretler/göstergeler, semboller ve metinler aracılığıyla bilebileceği bir hermeneotik tavra maruz kalmalıdır" (Kerney 2010: 390). İşte bu noktada bilinç "anlamını içeriden ve kendisinden yola çıkarak silemez" bilinç kendini ancak ve ancak kendinin ait olduğu tarihsel "geleneğin metinleriyle diyaloga girerek yorumlayabilir" (Kerney 2010: 390). Bu üç felsefecinin dile getirdiği "diyalog" yöntemini ve bu yöneme niçin gerek duyulacağını Shakespeare şu mısralarla ortaya koyar.

Düşünce
Kendini görebileceği
Kendine ayna tutabileceği
Bir noktaya seyahat etmedikçe
Kendisine dönemez

(Kearney 2010: 389)

Shakespeare'in bu mısralarında 'ayna' imgesiyle verilen aslında 'ben'in 'diyalog'a gireceği yanılmacı 'nesne'dir. Hiç kuşkusuz 'Varlık'ın, 'Tin'in 'Düşünce'nin veya 'İnsan'ın kendini tanımaması/tanımlaması için böyle bir yanılmacı 'ayna'ya, 'diyalog'a gireceği nesneye mutlak anlamda ihtiyacı vardır. Yukarıda görüldüğü gibi Heidegger, diyalog'a girilecek olan nesneyi/ainayı geleceğin metinleri olarak tanımlarken Hegel Tin'in kendini keşfetmesi için kültürel alana açılması gerektiğini ileri sürer. Burada Tin'in diyaloga girdiği nesne/ayna kültürel evrendir. (Bozkurt, 2005: 52) Lacan ise psikanalizim kuramında kişiliğin oluşumunda çocukluğun erken dönemlerinde diyaloga girilenin anne, daha sonra Ödipal dönemde ise baba olduğunun altını çizer. Hatta Lacan çocukluğun erken dönemi olan dolaylı algı, kökensel arzu ve mutlak tatmin devesini "ayna evresi" olarak adlandırır (Tura 2007: 80). Levinas ise Shakespeare'nin 'ayna' imgesiyle ortaya koyduğu 'diyaloga' girilen yanılmacı 'nesne'yi Lacan'ın "Baba" imgesinde tanımladığı gibi "öteki" olarak ortaya koyar (Levinas 2010: 90). Hiç kuşkusuz tüm bu felsefeciler Shakespeare'in 'ayna' imgesiyle ortaya koyduğu 'diyalog'a girileni farklı tanımlamışlardır. Önemli olan bu farklı tanımlama değildir.

Böylesine diyaloga girildiği andan itibaren insan kendisini süregiden her şeyin varlığına yerleştirir, ancak bundan sonradır ki insan kendisini değişebilir olana gelişi ve gidişi açılabilir. Bu noktada bizler "zamanın var olduğu, zamandan beri diyaloguz. Zaman doğduğu ve devam ettiği için tarihsel varlıklarız. Her ikisi de diyalog-halinde-olma ve tarihsel olma-aynı yaştadır, birbirlerine aittir ve aynıdır"

(Kearney 2010: 390) İnsanın kendini yerleştirdiği Varlık-Zaman tarihseldir, bu nedenle insan, bu varlığa yerleşebilmek için tarihsel olanla diyalog halinde olmalıdır. Çünkü anlam tarihte genelleşir ve korunur. İnsan kendi sübjektivitesi içinde tarihi yaşayamadığından diyalog halinde olmalıdır. Anlam ancak diyaloga geçilen öteki-yani kâmil insan vasıtasıyla elde edilir. Kâmil bir insanla diyaloga geçildiği vakit Matlaî yaradılışın sırrına vakıf olduğunu söyler.

Küntü kenz'in1 sırrına ersem deyü say eyleme
Gayrıdan kalbini pâk et yürü var anda ara

(Ahmed Matlaî: 2007: 3)

Bu mısralarda geçen "Küntü Kenz" sırrı "Gizli bir hazineydim bilinmek istedim" hadisinde işaret edilen durumdur. (Cebecioğlu 2005: 364) Bu hadiste anlatılan durum 'âlem'in yaratılış nedenini ortaya koyar. Matlaî bu mısralarında Küntü Kenz sırrıyla Hakk'ın kendi cemalinden kendi kendini temaşa etmek, kudretini ortaya koymak için âşık-seven ve maşuku-sevileni var ettiğine gönderimde bulunur. Bunun nedeni zahir olmak arzusu-bilinmek görünmek istemesidir. Böylece Hakk Varlığı yaratarak eşya aynasında bilinmek ister ve bilinir. Hakk kendini bileceği eşyayı da kendi yaratır ve burada kendini güzelliğini izler ve kudretini görür. Matlaî bir diğer şiirinde ise bu durumu şu mısralarda aktarır.

Çünkü nakkâş-ı ezel nakşında suret gösterir
Anın ol mahbûb-ı dil mahbûb-ı suret gösterir
Hüsnünü ol gösterüben hem sevip hem sevdendir
Nite a'mâ göre anı hüsn-i suret gösterir
Nûr-ı şemsi ta'rif etsen nice bile görmeyen
Nûr içinde nûrâ bak kim nurda suret gösterir
Kim ki mahbûb-ı dili sevdiyse anı ezeli
Ol mühabbet-i ezelden anda suret gösterir
Sureti ko zâhidâ gel görmek istersen anı
Matlaî her neye baksan anda suret gösterir

(Ahmed Matlaî: 2007: 16)

Bu mısralarda Hakk'ın bilinmek ve kudretini göstermek için varlık âlemini yarattığı dile getirilirken aynı zamanda O'nun bilinmek istemesinin 'kendi'liğine ilgili bir durum, keyfiyetten kaynaklandığının da altı çizilir. Hakk'ın dönüşümü 'ne'likle ilgilidir? Sadece kendiliğiyle.

Hakk bilinmek ister ve ayna olarak eşyayı var eder. Fakat kendi kudretini ve güzelliğini seyrederken aynı zamanda kudretini seyrettiği varlığın kendi 'asl'ını bilip seyretmemesi için yarattığı varlıkla kendini gizler. Bu noktada Hakk'ın Küntü kenz sırrında diyalektik bir yön vardır. Bu noktada varlık âlemi hem Hakk'ın güzelliğini ve kudretini ortaya koyan hem de gizleyen bir aynadır. Burada 'ayna' metaforunu seçmesi tesadüfî değildir; çünkü bu metafor gelenekli şiirde Varlık'ı temsil eden bir göstereni'dir. Göstereni 'ayna' olan Varlık-gösterilen, Varlık'ı yaratırken-varlık görünürken kendini gizler. Muhiddin Arabî, Varlık'ı-yaratana ayna göstereni

XVII. ASIR UŞAKLI MUTASAVVİF HALVETİ ŞAİRLERİ

olarak ortaya koyarken yaratılmış bulunan bu varlığın aynada yansımasıyla birlikte Varlık'ın-aynanın ortadan kalkmadığını ve sadece gizlendiğini ortaya koyar. Küntü Kenz sırrından sonra yaradılış sırrına geçer.

Dil-i mahbûbu mükarreb olagör sırr ile sen
Şeş cihet ma'mûr anınla kâf ile nûnda ara

(Ahmed Matlaî: 2007: 3)

Bu mısralarda geçen "kaf ile nun" gösterenlerinin gösterileni Arapça "Kün" emridir. Arapça "ol" anlamına gelen "kün" emrinin açıklamasını Fergani şu şekilde ortaya koyar; "Hiçbir hareket yoktur ki emirle meydana gelmiş olmasın. Bu da "kün" (ol) emridir. Emr ile Halk O'nundur, halk ile emr de O'nundur. "Bir şey murad ettiğinde, O'nun işi, ol (kün) demektir. (O da) hemen oluverir." (Cebecioğlu 2005: 389) Matlaî şiirinin son dizelerinde ise irfan zevkini tatmak için varlığı terk edip kalbe yönelmesi gerektiğini dile getirir.

Zevk-i uçmak diler isen cümle irfânındadır
Matiaî gayriyi terk et kalb-i viranda ara

(Ahmed Matlaî: 2007: 3)

Bu mısralarda geçen "kalb-i viran" göstereninin gösterileni yaşantılanan dünyada, kişi ile Hakk arasına giren bütün varlıkların temizlenmesi anlamıdır. Özne bütün varlık dağlarını geçince "kalb-i viran"da Hakk'ı aramaya başlar. Matlaî bahsi geçen arayışın neticelenmesi sonucunda gelinecek yeri ise şu mısralarla ortaya koyar:

Ef âli oldu ef âlin
Hem evsâfidir evsâfın
Zâtım istersen anın
Sende gayriyi arama

(Ahmed Matlaî: 2007: 8)

Bu mısralarda insanın yaptığı işlerin Hakk'ın işleri olması, sıfatlarının ise Hakk'ın sıfatları durumu vardır. Dolayısıyla da Matlaî, bu mertebe Hakk'ın insanın gören gözü, işleyen eli olduğunu belirten hadise gönderme yapar. Bu durumu kazanmak için de Matlaî'ye göre gece gündüz çok gayret gerekir.

Arz u semâda saklama
Leyi ü nehârı bekleme
Yürü gayreti yoklama
Sende gayriyi arama

(Ahmed Matlaî: 2007: 8)

Bu tür bir gayretin içine girenlerdeki fiiller Hakk'ın fiili-eylemi olurken girmeyenler ise bu fiillerden mahrum kalır. Matlaî şiirinin son dörtlüğünde ise Hakk nazarında kendi konumunu ise şu mısralarla ortaya koyar.

Kiminde ef âli mevcûd
Kiminde ef âli merdûd
Matlaî hâmidir mahmûd
Sen de gayriyi arama

(Ahmed Matlaî: 2007: 8)

“Beş er”in sonuncu kişisi Matlaî gibi bir diğer Uşaklı şair Muslihiddin Mustafa’dır. Muslihiddin Mustafa hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Matlâî’nin de şiirleri bulunan Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi’ndeki 43 numaralı Mecmua’nın 218-307. sayfaları arasında mürettep bir divanı bulunmaktadır. Bu divandaki şecereden öğrendiğimiz kadarıyla Muslihiddin Mustafa’nın soyu Hz. Ebubekir’e dayanmaktadır. Tasavvufî eğitimi tamamlandıktan sonra muhtemelen Matlaî ile birlikte Elmalı’dan memleketi Uşak’a dönmüştür. Yûnus üslubuyla yazdığı şiirlerinde “Şeyhî” mahlasını kullanmıştır. Söz konusu Mecmûa’daki iki ilâhîsinin birinde Hakk yolu yolcularının bir kâmil insan eşliğinde yürümesi gerektiğini dile getirir:

Teslîm ol mürşide yolda kalırsın
Mürşidsiz varılmaz dost illerine
Bin canın da var ise ver yoluna
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007: XI)

Bu mısralarda mürşîd gösterenin gösterileni kâmil insan, dost illeri’nin ise Hakk’a ulaşma mertebeleridir. Muslihiddin Mustafa’ya göre bahsi geçen illere vasıl olmak için ‘can’dan geçmek gerekir ki bu da fedakârlığın en üst mertebesidir. Şairin, Hakk yolunda yol gösteren kâmil insana mutlaka gereksinim duyması daha önce yaşanan deneyimlerden dolayıdır.

Hak gönderdi Cebrail’i Ahmed’e
Mürşid oldu ol server Muhammed’e
Elbet mürşid lâzım oldu ümmete
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007:XI)

Bu bölümde şair, peygamberimiz Muhammed’e Cebrail’in, peygamberin ise ümmetine yol gösterdiğini söyler. Benzer şekilde Musa peygambere ise yol gösteren Hızır’dır.

İşitmedin mi Hazret-i Musa’yı
Arayuban buldu Hızır Nebiyi
Önce Hızır oldu anın delili
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007: XI)

Muslihiddin Mustafa’ya göre Hakk yolunda her İnsan-ı Kâmil yol gösteremez. Bunun için Hakk’a götürecek hakiki yol göstericiyi aramak ve onun bu yolda ne yaptığına bakmak gerekir.

Her mürşide varıp olma sen bende
Dükkân ara gör sattığı ne anda
Ara bul kâmili kalma yabanda
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007:XII)

XVII. ASIR UŞAKLI MUTASAVVIF HALVETİ ŞAİRLERİ

Bu mısralarda Hakk yolunda kâmil insan rehberliğinden muhtaç kalanların sürekli Hakk'tan ayrı kalacağı 'yaban' göstereni ile verilir. Hakk'ı bulanlar ise şaire göre mutlaka bir İnsan-ı Kâmil'i rehber edilenlerdir.

Mürşid ile vardı yolu varanlar
Dost cemâlin bunda ayan görenler
Mürşid kılavuzdur gelin yârenler
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007: XII)

Hiç kuşkusuz Hakk yolunda her kâmil insan bulanlar Hakk'a vasil olmaz. Muslihiddin Mustafa'ya göre bunlar tam olarak teslim olmayan, fedakârlık göstermeyenlerdir. Bu nedenle onlar Hakk'a vasil olamazlar.

Ey niceler girer lezzet alamaz
Ya neylesin anlar teslîm olamaz
Maksûda murada vâsıl olamaz
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007: XII)

Bu şiirin son dördlüğünde ise Muslihiddin Mustafa kendinin Hakk yolunda takip ettiği İnsan-ı Kâmil'in ismini zikreder. Bu Ümmî Sinan'dır. Şair Ümmî Sinân'ın emrine her yönden teslim olduğunu ise şu mısralarla ortaya koyar.

Ol Uşşâkî Şeyhî Muslihüddin'e
Derman etdi Ümmî Sinan derdine
Her vech ile muti' oldu emrine
Mürşidsiz varılmaz dost illerine

(Muslihiddin Mustafa 2007: XII)

Muslihiddin Mustafa Uşşâkî'nin bulunan diğer bir ilahisi ise kendini Hakk'a götüren İnsan-ı Kâmil'den ayrılışının ıstırabını işler. İlahide bu "dost" göstereni ile ortaya konur. Bu şiirdeki anlatım yönüyle yer yer Yunus'un şiirine yaklaştığı görülür.

Ey dostu giden yârenler
Bizden pîre selâm eylen
Dostun cemâlin görenler
Bizden pîre selâm eylen

İlm-i ledünni bilenler
Esrâr-ı sırâ erenler
Pîr nazarında duranlar
Bizden pîre selâm eylen

Her dem bahar dost illeri
Taze açılmış gülleri
Şol esen seher yelleri
Bizden pîre selâm eylen

Kim ki aşk bahrine dalar
İlm ü irfan gelir dolar
Çağlayuban akan sular
Bizden pîre selâm eylen

Çarh urup döner felekler
Hakk'a arz eder dilekler
Hakk'ın seyyahı melekler
Bizden pîre selâm eylen

Geçer geceler gündüzler
Ederler Hakk'a niyazlar
Devr edip dönen yıldızlar
Bizden pîre selâm eylen

Şeyh derdine düşen inler
Dostun irfanların dinler
Ol ile varan gemiler
Bizden pîre selâm eylen

Dervişlerin yollar gözler
Senin hûb cemâlin gözler
Lutf eylen beğler gaziler
Bizden pîre selâm eylen

Çünkü takdir işin işler
Şeyhî pîre cân bağışlar
Ol semte uğrayan kuşlar
Bizden pîre selâm eylen

(Muslihiddin Mustafa 2007:XII-XIII)

Hiç kuşkusuz gerek Muslihiddin Mustafa Uşşâkî gerekse Uşaklı Ahmed Matlaî diğer mutasavvıf şairler gibi tasavvufun en girift ve çetrefilli konularını metaforik bir dille işlemeyi başarmakla kalmamış aynı zamanda bu konuları işlerken de belirli bir düzeyde de olsa lirizmi yakalamıştır. İlk kez Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatçı tarafından tanıtılan bu şairlerin hayatlarının aydınlatılması ve şiirlerinin tamamının ortaya çıkması ise Uşak Üniversitesi ve Uşak belediyesine kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, Nejat (2005), Hegel, İstanbul, Say Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem Prof. Dr. (2005), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul, Anka Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2005), Felsefe Sözlüğü, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Ekiz, Abdullah (1962) Sinan Ümmî ve Ahfadı, Ankara,1962,s.37.
- Kearney, Richard (2010), “Diyalog Olarak Felsefe”, Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıtâ
- Felsefesi Tartışmaları, (haz. Richard Kearney, çev. Hüsametdin Arslan), İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Kütahyalı Gülâboğlu Askerî, (1979) Divan(Hazırlayan: M.Sadettin Aygen, Şair ve Mutasavvıf
- Gülâboğlu Muhammed Askerî, Afyon)
- Levinas, Emmanuel (2010), “Sonsuz’un Etiği”, Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıtâ Felsefesi
- Tartışmaları (haz. Richard Kearney, çev. Hüsametdin Arslan), İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Mecmûa, Elmalı İlçe Halk Ktp. Nu:43, s.605-621.
- Tatçı, Mustafa-Kurnaz, Cemal (1999) Çavdaroğlu Müftî Derviş, Ankara.
- Tatçı, Mustafa (2003) Elmalının Canları, İstanbul.
- Tatçı, Mustafa (1993) Elmalılı Ümmî Sinan, Antalya.
- Tatçı, Dr. Mustafa- Kara Dr. Kerim, (2007), XVII Asır Şairi Uşaklı Ahmed Matlaî, Dîvânçe-i
- İlâhiyât, Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- Tura, Saffet Murat, (2007), Freud’dan Lacan’a Psikanaliz, İstanbul, Kanat Kitap.
- Uşaklı Ahmed Matlaî, (2007), Dîvânçe-i İlâhiyât, (haz. Dr. Mustafa Tatçı-Dr. Kerim Kara),
- Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- Uşaklı Muslihiddin Mustafa (2007), Dîvânçe-i İlâhiyât, (haz. Dr. Mustafa Tatçı-Dr. Kerim
- Kara), Ankara, Bizim Büro Basımevi.